

Vanda Božičević

FILOZOFIJA BRITANSKOG EMPIRIZMA

002

165

1(031)

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
RIJ E K A

930019892

ŠKOLSKA KNJIGA · ZAGREB · 1996.

sudionici rasprave iznenađeni otkrivaju da su se svađali, dok su se u biti slagali u svojoj prosudbi.

Oni koji moralnost temelje na čuvstvu radije no na razboru skloni su pod prethodnim razmatranjem razumjeti etiku i tvrditi da je u svim pitanjima koja se tiču ponašanja i običaja razlika među ljudima uistinu veća nego što se čini na prvi pogled. Uistinu je očigledno da se pisci svih naroda i svih razdoblja slažu u odobravanju pravde, humanosti, velikodušnosti, smotrenosti, istinoljubivosti; i u pokudi suprotnih svojstava. Čak kod pjesnika, i drugih autora čiji sastavci uglavnom računaju na to da ugođe uobrazilji, ipak nalazimo, od Homera sve do Fenelona, da nam utuvljuju iste moralne propise te da svoje odobravanje i pokudu upućuju istim vrlinama i porocima. Ta se velika jednodušnost obično pripisuje utjecaju čistog razbora, koji u svim tim slučajevima podržava slična čuvstva u svim ljudima i sprečava one nesuglasice kojima su toliko izložene apstraktne znanosti. U onoj mjeri u kojoj je ta jednodušnost stvarna to se objašnjenje može priznati kao zadovoljavajuće. Moramo, međutim, također dopustiti da se neki dijelovi tog prividnog sklada u moralu mogu objasniti samom prirodom jezika. Riječ „vrlina“, sa svojim ekvivalentom u svakom jeziku, podrazumijeva hvalu; kao što riječ „porok“ podrazumijeva pokudu, pa nitko, bez najočiglednije i najveće neprikladnosti, ne bi mogao izraziti prijekor terminom koji se, po općem prihvaćanju, razumije u dobrom smislu; ili uputiti odobravanje tamo gdje idiom zahtijeva neodobravanje. Homerove općenite propise, tamo gdje takve iznosi, nikad nećemo osporiti; no očigledno je da tamo gdje ocrtava pojedinačnu sliku običaja, i predstavlja junaštvo kod Ahila i smotrenost kod Odiseja, on će to izmiješati s puno većim stupnjem okrutnosti kod prvog, te lukavstva i varanja kod drugog no što bi to bilo dopustivo kod Fenelona. Mudri Odisej kod grčkog pjesnika izgleda da uživa u lažima i izmišljanjima, te ih često koristi bez bilo kakve nužde, pa čak i prednosti. Njegov obzirni sin, međutim, kod francuskog epskog pisca, izlaže se najopasnijim pogibeljima radije no da odstupi od najtočnije zacrtane istine i vjerodostojnosti.

Obožavatelji i sljedbenici Alcorana ustraju na izvrsnim moralnim propisima raspršenim po cijeloj toj divljoj i besmislenoj predstavi. No valja pretpostaviti da su arapske riječi koje odgovaraju engleskim riječima: pravičnost, pravda, umjerenost, skrušenost, milosrđe, takve da se, na osnovi stalne uporabe u tom

jeziku, moraju uvijek uzeti u dobrom smislu; pa bi dokazivalo najveću neukost ne u pogledu morala, već jezika, spominjati ih s bilo kakvim epitetima, osim epiteta pohvale i odobravanja. Ali znamo li je li uistinu taj tobožnji prorok dostigao pravo moralno čuvstvo? Obratimo pozornost na njegovo pričanje i uskoro ćemo otkriti da on upućuje hvalu takvim slučajevima izdaje, nehumanosti, okrutnosti, osvete i bogomoljstva koji su potpuno nespojivi s civiliziranim društvom. Tamo ne izgleda da se slijedi bilo kakvo stalno pravilo ispravnosti, pa se svaka radnja osuđuje ili hvali samo u onoj mjeri u kojoj je probitačna ili štetna za istinske vjernike.

Zasluga iznošenja istinitih općih propisa u etici uistinu je vrlo mala. Tko god preporučuje bilo koju moralnu vrlinu ustvari ne čini ništa više no što se podrazumijeva samim terminima. Ljudi koji su izmislili riječ „milosrđe“ i koji su je koristili u dobrom smislu utuvili su puno jasnije i puno učinkovitije propis „budi milosrdan“ no bilo koji tobožnji zakonodavac ili prorok koji ubacuje takvu maksimu u svoje spise. Takvi izrazi koji zajedno sa svojim drugim značenjem podrazumijevaju i neki stupanj pokude, ili odobravanja, od svih su izraza najmanje pogodni za izvrtanje i greške.

Prirodno je za nas da tražimo mjerilo ukusa; pravilo pomoću kojeg bi se različita ljudska čuvstva mogla pomiriti; ili barem, polučenu odluku koja bi potvrđivala jedno čuvstvo, a odbacila drugo.

7 Postoji jedna vrsta filozofije koja ukida sve nade u uspjeh takvog pothvata i predočuje nemogućnost da ikad dostignemo bilo kakvo mjerilo ukusa. Postoji vrlo velika razlika, kaže se, između prosudbe i čuvstva. Svako čuvstvo je ispravno, jer čuvstvo se ne odnosi ni na što mimo samog sebe, i uvijek je stvarno kad god ga je čovjek svjestan. No sve odredbe razuma nisu ispravne; zato što se one odnose na nešto mimo sebe samih, naime na stvarno činjenično stanje; i nisu uvijek u skladu s tim mjerilom. Među tisuću različitih mnijenja što ih ljudi mogu imati o istom predmetu postoji jedno i jedino koje je ispravno i istinito; i jedina je teškoća utvrditi ga i potvrditi. Naprotiv, od tisuću različitih čuvstava koja pobuđuje isti predmet sva su ispravna; zato što nijedno čuvstvo ne predstavlja ono što je stvarno u predmetu. Ono samo naznačuje izvjesnu usklađenost ili odnos između predmeta i organa ili sposobnosti uma, pa kad ta usklađenost uistinu ne bi postojala, bitak tog čuvstva ne bi nikada bio moguć. Ljepota nije svojstvo samih stvari: ona postoji samo u umu koji ih razmatra; a svaki

um zamjećuje drugačiju ljepotu. Neka osoba čak može zamijetiti rugobu tamo gdje je druga osjetila ljepotu; i svaki se pojedinac treba pomiriti sa svojim vlastitim čuvstvom, ne težeći upravljati tuđima. Tražiti stvarnu ljepotu ili stvarnu rugobu podjednako je jalovo ispitivanje kao i težiti utvrditi ono što je stvarno slatko ili stvarno gorko. Prema tome kakvo je stanje organa isti predmet može biti i sladak i gorak, pa je poslovice ispravno odredila da je jalovo raspravljati o ukusima. Vrlo je prirodno, pa čak i sasvim nužno, proširiti taj aksiom na mentalni kao i na tjelesni ukus; pa tako nalazimo da se zdrav razum, inače tako često u raskoraku s filozofijom, posebice onom skeptičke vrste, barem u jednom slučaju s njom slaže, proglašavajući istu odluku.

4 No unatoč tome što je taj aksiom, prelazeći u poslovice, izgleda zadobio potporu zdravog razuma, izvjesno je da postoji jedna vrsta zdravog razuma koja mu se suprotstavlja, ili barem služi tome da ga preinači i ograniči. Tko bi god ustvrdio jednakost genija i elegancije Ogilbya i Milтона, ili Bunyana i Addisona, smatrali bi ga ne manje nastranim no kad bi tvrdio da je krtičnjak visok kao Teneriffe, a ribnjak prostran kao ocean. Premda možemo naći osobe koje daju prednost prvim autorima, na takav ukus nitko ne obraća pozornost; pa mi osjećaje tih tobožnjih kritičara bez ustezanja proglašavamo besmislenima i smiješnima. Načelo prirodne jednakosti ukusa tada je potpuno zaboravljeno, pa dok ga dopuštamo u nekim prilikama kad predmeti izgledaju kao da su podjednaki, ono se pokazuje kao nastran paradoks, ili radije kao opipljiva besmislica, tamo gdje se uspoređuju tako nesrazmjerni predmeti.

5 Očigledno je da nijedno od pravila kompozicije nije utvrđeno apriornim premissama, niti predstavlja cijenjenu apstraktnu zaključku razuma na temelju usporedbe običaja i odnosa ideja koje su vječne i nepromjenjive. Njihov je temelj isti kao i onaj svih praktičkih znanosti – iskustvo; pa ona ne predstavljaju ništa drugo doli opća zapažanja glede onog što se općenito otkrilo da se sviđa u svim zemljama i u svim razdobljima. Mnoge su od tih ljepota pjesništva, pa čak i rječitosti utemeljene na laži i izmišljanju, na hiperbolama, metaforama, i na zlouporabi ili izvrtanju prirodnog značenja termina. Provjeravati provale uobrazilje i svoditi svaki izraz na geometrijsku istinu i točnost bilo bi najprotivnije zakonima kritike; zato što bi proizvelo djelo koje, prema sveopćem iskustvu, smatramo najbljutavijim i najodbojnijim. Pa prem-

da se pjesništvo ne može nikad pokoriti točnoj istini, ono se mora obuzdati pravilima umijeća, koja se autoru otkrivaju ili putem genija ili putem zapažanja. Ako su nam se sviđali neki nehajni ili razuzdani pisci, nisu nam se sviđali zbog svojih prekršaja pravila reda, već unatoč tim prekršajima. Oni su posjedovali druge ljepote koje su bile u skladu s ispravnom kritikom, pa je snaga tih ljepota bila u stanju nadvladati ukor, i pružiti umu zadovoljstvo veće od gađenja potaknutog nedostacima. Ariosto se sviđa, ali ne zbog svojih čudovišnih i nevjerojatnih izmišljaja, svoje bizarne mješavine ozbiljnih i šaljivih stilova, zbog nedostatka koherencije u svojim pričama, niti zbog neprestanih prekida u pripovijedanju. On osvaja snagom i jasnoćom svog izraza, spremnošću i raznolikošću svojih izuma, svojim naravnim slikama strasti, posebice onim živahne i ljubavne vrste; pa koliko god njegove greške smanjivale naše zadovoljstvo, nisu ga u stanju potpuno uništiti. Da je naše svidanje stvarno potaknuto onim dijelovima njegove poeme koje nazivamo greškama, to ne bi predstavljalo prigovor kritici uopće, već samo onim posebnim pravilima kritike koja bi takve okolnosti ustanovljavala kao greške i predstavljala ih kao univerzalno neprihvatljive. Ako nalazimo da nam se sviđaju, to ne mogu biti greške; čak i ako dopustimo da je svidanje koje one proizvode toliko neočekivano i neobjašnjivo.

No unatoč tome što su opća pravila umjetnosti utemeljena samo na iskustvu i na promatranju uobičajenih čuvstava ljudske naravi, ne smijemo zamišljati da će svakom prigodom osjećaji ljudi biti u skladu s tim pravilima. Te finije emocije uma vrlo su nježne i osjetljive naravi i zahtijevaju stjecanje mnogih povoljnih okolnosti kako bi zatreperile svom svojom okretnošću i pomnivošću, u skladu sa svojim općim i ustanovljenim načelima. I najmanja vanjska prepreka tim malim oprugama, ili najmanji unutarnji poremećaj, narušava njihovo kretanje i osujećuje djelovanje cijelog stroja. Kad bismo pravili eksperiment takve naravi, i ispitivali snagu bilo koje ljepote ili rugobe, morali bismo brižljivo odabrati prikladno vrijeme i mjesto te dovesti fantaziju u odgovarajuće prilike i raspoloženje. Savršena jasnoća uma, sabranost misli, dužna pažnja predmetu; ako bilo koja od tih okolnosti nedostaje, naš eksperiment će biti promašen, te nećemo biti u stanju suditi o cjelovitoj i univerzalnoj ljepoti. Odnos što ga je priroda postavila između oblika i čuvstva bit će barem nejasniji, i zahtijevat će veću točnost da bismo mu ušli u trag i razaznali ga. Njegov utjecaj bit

ćemo u stanju utvrditi ne toliko na temelju djelovanja svake pojedinačne ljepote, koliko na temelju trajnog divljenja koje prati ona djela koja su preživjela sve hirove običaja i mode, sve greške neukosti i zavisti.

Isti onaj Homer koji se sviđao u Ateni i Rimu prije dvije tisuće godina još uvijek je predmet divljenja u Parizu i Londonu. Sve promjene klime, vlade, religije i jezika nisu bile u stanju zatamniti njegovu slavu. Autoritet ili predrasuda mogu privremeno uvesti u modu lošeg pjesnika ili govornika, no njegov ugled neće nikad postati opći ni trajan. Kad potomstvo ili stranci budu ispitivali njegove sastavke, očaranost će se raspršiti, a njegove će se greške pokazati u svojim istinskim bojama. Nasuprot tome, kod stvarnog genija što dulje traju njegova djela i što se više šire, to je iskrenije divljenje s kojim ga susreću. Zavist i ljubomora imaju previše mjesta u uskom krugu; čak i blisko poznanstvo s osobom može smanjiti hvalu koju zaslužuju njegova djela. Kad se, međutim, te prepreke uklone, ljepote koje su po prirodi prikladne tome da pobude ugodna čuvstva odmah očituju svoju energiju; i dok bude svijeta i vijeka, one zadržavaju svoju vlast nad umovima ljudi.

Čini se dakle da usred sve te raznolikosti i hirova ukusa postoje izvjesna opća pravila odobravanja ili pokude, čiji utjecaj može pažljivo oko slijediti u svim radnjama uma. Neki su posebni oblici ili svojstva, na temelju izvorne strukture unutarnjeg tkiva, proračunati da se sviđaju, a drugi da se ne sviđaju; pa ako promašuju u svom učinku u bilo kojem pojedinačnom slučaju, to je zbog nekog očitog nedostatka ili nesavršenstva u organu. Čovjek u groznici neće ustrajati na tome da je njegovo nepce sposobno odlučivati glade aroma; niti će onaj napadnut žuticom težiti tome da daje presudu glade boja. Kod svakog stvorenja postoji zdravo i manjkavo stanje; i samo o prvom možemo pretpostaviti da nam omogućuje pravo mjerilo ukusa i čuvstva. Ako pri zdravom stanju organa postoji među ljudima potpuna ili znatna podudarnost čuvstva, odatle možemo izvesti ideju savršene ljepote; na sličan način kao što pojava predmeta na dnevnom svjetlu određuje u očima zdravog čovjeka njihovu istinsku i pravu boju, čak iako priznajemo da boja predstavlja samo tlapnju osjetila.

Brojni su i učestali nedostaci unutarnjih organa koji sprečavaju ili slabe utjecaj općih načela o kojima ovisi naše čuvstvo ljepote ili rugobe. Premda su neki predmeti po samom ustrojstvu

uma prirodno proračunati da pruže ugodu, ne može se očekivati da će se kod svakog pojedinca uгода podjednako osjećati. Javljaju se pojedine zgode i okolnosti koje ili bacaju lažno svjetlo na predmete ili priječe istinskom svjetlu da uobrazilji prenese prikladno čuvstvo i zamjedbu.

Očit uzrok zbog čega mnogi nemaju prikladno čuvstvo ljepote jest nedostatak one istančanosti uobrazilje koja je neophodna da se prenese osjetljivost za te finije emocije. Svatko teži toj istančanosti, svatko o njoj govori i sveo bi svaku vrst ukusa i čuvstva na njeno mjerilo. Ali kako je namjera ovog oglada da unese svjetlo razumijevanja u osjećaje tog čuvstva, bilo bi prikladno da damo točniju definiciju istančanosti no što smo to dosada pokušali. A da ne crpimo našu filozofiju iz predubokog vrela, uteći ćemo se poznatoj priči iz Don Quijotea.

Postoji dobar razlog, reče Sancho vlastelinu (pažu) velikog nosa, tome što si prisvajam pravo prosudbe o vinu: to je svojstvo nasljedno u našoj obitelji. Jednom su dva moja rođaka pozvana da daju svoje mišljenje o jednoj bačvi o kojoj se pretpostavljalo da je izvrsna, potičući od stare i dobre berbe. Jedan od njih kuša, razmatra i nakon zrelog razmišljanja proglašava vino dobrim, samo da nije neznatnog okusa kože koji je u njemu zamijetio. Drugi, primjenjujući iste mjere predostrožnosti, također daje svoju presudu u korist vina; no s ogradom zbog okusa željeza što ga je lako mogao razabrati. Ne možete si predočiti koliko su obojca bila ismijavana zbog svoje prosudbe. No tko se smijao na kraju? Kad se bačva ispraznila na dnu je pronađen jedan stari ključ s privezanim kožnim remenom.

Velika sličnost između mentalnog i tjelesnog ukusa lako će nas poučiti da primijenimo tu priču. Premda je izvjesno da ljepota i rugoba, više no slatko i gorko, nisu kakvoće predmeta, već u potpunosti pripadaju čuvstvu, unutarnjem ili vanjskom; mora se dopustiti da u predmetima postoje izvjesne kakvoće koje su po prirodi podešene da proizvedu te posebne osjećaje. No, budući da se te kakvoće mogu nalaziti u malom omjeru, ili mogu biti pomiješane i međusobno pobrkane, često se događa da ukus nije pobuđen takvim neznatnim kakvoćama, ili da nije u stanju razabrati sve pojedinačne arome u zbrci u kojoj su predočene. Tamo gdje su organi tako fini da ne dopuštaju da im bilo što izmakne, a istovremeno i tako točni da zamjećuju svaku primjesu u spoju: to zovemo istančanošću ukusa, bez obzira na to koristimo li te ter-

mine u doslovnom ili metaforičkom smislu. Tu su dakle upotrebljiva opća pravila ljepote koja smo izvukli iz ustanovljenih uzora, na temelju promatranja onog što se sviđa ili ne sviđa, kad se predočuje pojedinačno i u velikom stupnju. Pa ako iste kakvoće unutar jednog neprekidnog spoja i u manjem stupnju ne pobuđuju organe na osjećajni užitak ili nelagodu, isključujemo osobu iz svakog polaganja prava na tu istančanost. Proizvesti ta opća pravila ili priznate obrasce kompozicije nalikuje pronalaženju ključa s kožnim remenom; koje je opravdalo presudu Sanchovih rođaka i posramilo one tobožnje suce koji su ih ukorili. Pa i da bačva nikad nije bila ispražnjena, ukus jednog bio bi još uvijek podjednako istančan, a onaj drugog podjednako tup i trom, mada bi bilo teže dokazati prednost prvog tako da se uvjeri svaki gledalac. Na sličan način čak i da ljepote pisanja nikad nisu metodički obrađene ni svedene na opća načela, razlika među stupnjevima ukusa još bi uvijek opstojala i prosudba jednog čovjeka bila bi bolja od prosudbe drugog; no ne bi bilo tako lako utišati lošeg kritičara, koji bi uvijek mogao ustrajati na svom pojedinačnom čuvstvu i odbijati pokoriti se svom suparniku. No kad mu pokažemo jedno priznato načelo umjetnosti, kad ilustriramo to načelo primjerima čije djelovanje on, na temelju svog vlastitog pojedinačnog ukusa, priznaje kao usklađeno s tim načelom; kad dokažemo da se isto načelo može primijeniti na sadašnji slučaj, gdje nije zamijetio ni osjećao njegov utjecaj; on sve u svemu mora zaključiti da greška leži u njemu i da mu nedostaje ona istančanost potrebna da bi ga učinila osjetljivim na svaku ljepotu i manju, u bilo kojoj kompoziciji ili govoru.

Pod savršenstvom svakog osjetila ili sposobnosti prepoznaje se točno zamjećivanje njihovih najneznatnijih predmeta, te nedopuštanje bilo čemu da izmakne njihovom zapažanju i promatranju. Što su manji predmeti na koje je oko osjetljivo, to je taj organ finiji i to je složenija njegova građa i sastav. Osjetljivo nepce ne provjeravamo jakim aromama, već mješavinom primjesa malih količina, u kojoj još uvijek osjećamo svaki njen dio unatoč njenoj neznatnosti i pobrkanošću s ostatkom. Na sličan način brza i točna zamjedba ljepote i rugobe mora predstavljati savršenstvo našeg mentalnog ukusa; pa čovjek ne može biti sam sa sobom zadovoljan tako dugo dok sumnja da mu je bilo koja izvrsnost ili mana u govoru promakla neopažena. U tom slučaju nalazimo da su savršenstvo čovjeka i savršenstvo osjetila ili osjećaja sjedinjeni.

Vrlo osjetljivo nepce može u mnogim prilikama predstavljati veliku nepriliku kako za samog čovjeka tako i za njegove prijatelje, ali istančan ukus za duhovitost i ljepotu mora uvijek biti poželjno svojstvo, jer ono je vrelo svih najfinijih i najnevinijih uživanja za koje je ljudska narav prijemčiva. U pogledu te odluke slažu se čuvstva čitavog čovječanstva. Gdje god možete utvrditi istančanost ukusa, sigurno je da će naići na odobravanje; a najbolji način da se utvrdi jest pozivanje na one modele i načela koja su ustanovljena podudarnim pristankom i iskustvom svih naroda i razdoblja.

No premda po prirodi postoji znatna razlika u stupnju istančanosti između jedne osobe i druge, ništa neće više povećati i unaprijediti taj talent od prakticiranja pojedine umjetnosti te čestog gledanja i razmatranja pojedinih vrsta ljepote. Kad se predmeti bilo koje vrste prvi puta predoče oku ili uobrazilji, čuvstvo koje ih prati nejasno je i zbrkano; a um je u velikoj mjeri nesposoban da se očituje glede njihovih zasluga i nedostataka. Ukus ne može zamijetiti brojne izvrsnosti djela, a još manje razlučiti poseban karakter svake izvrsnosti i utvrditi njenu kakvoću i stupanj. Da cjelinu proglasi općenito lijepom, ili rugobnom, to je najviše što se može očekivati; pa će čak i takvu prosudbu osoba toliko neuvježbana biti sklona iznijeti s velikim oklijevanjem i ogradama. No dopustite li joj da stekne iskustvo u tim predmetima, njen osjećaj postaje izoštriji i profinjeniji: ona ne samo da zamjećuje ljepote i nedostatke svakog dijela već naznačava vrsnu različitost svake kakvoće, te joj doznaju odgovarajuću hvalu ili pokudu. Jasno i odjelito čuvstvo prati je tijekom cijelog razgledavanja predmeta, te ona razaznaje onaj pravi stupanj i vrstu odobravanja ili nezadovoljstva koju je svaki dio po prirodi pogodan proizvesti. Raspršuje se magla koja prije kao da se nadvijala nad predmetom, organ stječe veće savršenstvo svog djelovanja, te se može, bez opasnosti od pogreške, očitovati glede zasluga svakog djela. Jednom riječju, ista vještina i okretnost koju prakticiranje daje izvedbi bilo kojeg djela također se, istim sredstvima, postiže i pri njegovoj prosudbi.

Practiciranje do te mjere pogoduje razabiranjima ljepote da prije no što možemo dati prosudbu o bilo kojem značajnom djelu bit će čak neophodno da to isto pojedinačno djelo pogledamo više no jedanput, i to u različitom svjetlu, pažljivo i promišljeno. Prvo gledanje bilo kojeg komada prati komešanje ili hitnja misli koja

smućuje izvorno čuvstvo ljepote. Odnos dijelova ne razabire se; istinske karakteristike stila slabo razlikujemo; brojna savršenstva i nedostaci izgledaju smotani u nekoj vrsti zbrke, te se nerazgovijetno predočuju uobrazilji. Da i ne spominjemo da postoji takva vrst ljepote koja se, budući kićena i površna, sviđa na prvi pogled; no kad otkrijemo da je nespojiva s pravim izrazom bilo razbora bilo strasti, ona uskoro ukusu postaje bljutava, pa se s gnušanjem odbacuje, ili se barem računa kao puno manje vrijedna.

Nemoguće je nastaviti s praksom razmatranja bilo kojeg reda ljepote, a da se često ne obavežemo na to da pravimo usporedbe među brojnim vrstama i stupnjevima izvrsnosti, te da ne procjenjujemo njihov međusobni omjer. Čovjek koji nije imao nikakve prilike uspoređivati različite vrste ljepota uistinu je potpuno nesposoban iznijeti mišljenje u vezi s bilo kojim predmetom koji mu se predoči. Samo usporedbom mi utvrđujemo epitete hvale i pokude, te učimo kako doznati odgovarajući stupanj svake od njih. I najgrublje packanje sadrži izvjestan sjaj boja i točnost oponašanja, koje utoliko predstavljaju ljepote i mogu pobuditi um seljaka ili Indijanca na najveće divljenje. Ni najjednostavnije balade nisu potpuno lišene sklada ni naravi; i nitko osim osobe upoznate s višim ljepotama ne bi njihove rime proglasio oporim, a pričanje nezanimljivim. Velika inferiornost ljepote bolna je za osobu prisnu s najvećom izvrsnošću te vrste, pa se zbog toga proglašava rugobom. O najdorađenijem predmetu, naime, s kojim smo upoznati prirodno smatramo da je dostigao vrhunac savršenstva i da ima pravo na najveću hvalu. Samo onaj tko je navikao gledati, ispitivati i vagati brojna djela, kojima su se divili u raznim vremenima i narodima, može procijeniti zasluge djela izložena njegovu pogledu i odrediti mu odgovarajuće mjesto među proizviđma genija.

No da bi se kritičar osposobio da potpunije izvrši taj pothvat, on mora očuvati svoj duh slobodnim od svake predrasude i ničemu ne smije dopustiti da uđe u krug njegova razmatranja osim samom predmetu koji je podvrgnut njegovu ispitivanju. Mogli bismo primijetiti da svako umjetničko djelo mora biti gledano s određene točke gledišta da bi proizvelo odgovarajući učinak na um, te da u njemu ne mogu u potpunosti uživati osobe čiji stvarni ili zamišljeni položaj nije u skladu s onim koji zahtijeva djelo. Govornik se obraća posebnoj publici te mora uzeti u obzir njezin poseban duh, interese, mnijenja, strasti i predrasude; inače se

uzalud nada upravljati njezinim odlukama i pobuditi njezinu naklonost. Ako su ljudi ikad gajili protiv njega neke predrasude, koliko god one bile nerazborite, on ne smije previdjeti tu nepovoljnu okolnost; već, prije no što prijeđe na temu, mora nastojati pridobiti njihovu naklonost i osvojiti njihovu susretljivost. Kritičar iz drugog razdoblja ili naroda koji razmatra taj govor mora imati u vidu sve te okolnosti i mora sam zauzeti mjesto publike kako bi donio istinsku prosudbu govora. Na sličan način, kad se bilo koje djelo obrati publici, bez obzira na to bili mi s autorom u prijateljstvu ili neprijateljstvu, moramo zauzeti distancu prema toj situaciji i shvaćajući sebe kao čovjeka uopće, zaboraviti, ako to bude moguće, svoj individualni bitak i posebne okolnosti. Osoba koja je pod utjecajem predrasude ne zadovoljava taj uvjet, već tvrdo glavo čuva svoj prirodni položaj, ne dovodeći se na onu točku gledišta koju zahtijeva djelo. Ako se djelo obraća osobama različitog razdoblja ili narodnosti, ta osoba ne uzima u obzir njihova posebna gledišta i predrasude; već puna običaja svog vlastitog vremena i zemlje hitro osuđuje ono što je izgledalo zadivljujuće u očima onih na koje je upravo govor računao. Ako se djelo javno izvodi, ta osoba nikad dovoljno ne proširuje svoje shvaćanje, niti zaboravlja svoj interes što ga ima kao prijatelj ili protivnik, suparnik ili komentator.

Na taj su način njena čuvstva izobličena, pa iste ljepote i mane nemaju na nju isti utjecaj kao kad bi svojoj uobrazilji nametnula odgovarajuću prisilu i zaboravila za trenutak sama sebe. U toj mjeri njen se ukus očito udaljava od istinskog mjerila, pa ona na temelju toga gubi svo povjerenje i ovlast.

Dobro je poznato da je u svim pitanjima podastrtim razumijevanju predrasuda pogubna za zdravu prosudbu, te izobličuje svaku djelatnost intelektualnih sposobnosti. Ona nije manje suprotna dobru ukusu, niti slabije utječe na kvarenje našeg čuvstva ljepote. Zadatak je zdrave pameti (*good sense*) da provjeri njen utjecaj u oba slučaja; pa je u tom pogledu, kao i u mnogim drugima, razbor, ako ne bitan dio ukusa, ono barem neophodan za djelatnost ove posljednje spomenute sposobnosti. U svim plemenitim proizvodima genija postoji uzajaman odnos i međusobno odgovaranje dijelova; pa ni ljepote ni mane ne može zamjećivati onaj čija misao nema dovoljni obuhvat da shvati sve te dijelove, da ih međusobno uspoređi, kako bi zamijetila dosljednost i istolikost cjeline. Svako umjetničko djelo također ima neki cilj ili